

en Aagje Deken. In diezelfde jaren tachtig van de achttiende eeuw beleefde het politieke tijdschrift een plotselinge hevige bloei. Maar toen kwamen de Fransen...

Ik heb de inhoud zo uitvoerig weergegeven om enigszins een indruk te geven van de rijkdom van het geheel. De opzet is thematisch maar er is toch sprake van een zekere chronologische ordening, die maakt dat ook de belangrijkste ontwikkelingen in die tweeënhalve eeuw niet buiten beeld blijven. De tekst is hier en daar doorschoten met terzijdes, die extra informatie geven of die een brug slaan naar het heden. Sommige daarvan zijn werkelijk vondsten, zoals het krantenbericht over een Tunesische landgenoot die zijn twee kinderen alle vijftien coupletten van het Wilhelmus uit het hoofd heeft laten leren, of de vergelijking van de rederijkerspoëtica met de *Opperlandse taal- en letterkunde* van Battus. Tussendoor wordt dan ook nog het nodige verteld over de receptie en interpretatie van de zeventiende-eeuwse literatuur in de negentiende en eerste helft twintigste eeuw, inclusief curiosa als Bredero als 'dolle vaandrig'. Maar vooral de afbeeldingen, waarvan vele in prachtige kleurendruk, vormen een reële bijdrage tot het informatieve gehalte van het boek, een boek om in te bladeren en in te lezen, een boek om te hebben.

Valt er dan niets aan te merken? Het is een beetje vreemd te moeten constateren dat, na alles wat er wordt geschreven over het belang van de Nederlandse zangcultuur, de liedjes van Hooft worden behandeld alsof het gedichten zijn. Trouwens, over het geheel genomen komt de literatuur er als literatuur bekaaid af. Wie wil weten hoe de literatuur zelf zich ontwikkelde, wat het verschil is tussen het toneel van de rederijkers en dat van Bredero of Vondel, of tussen de poëzie van Hooft en Huygens, of zelfs welke dichters er waren en wat zij hebben geschreven, zal moeten wachten op de nieuwe grote literatuurgeschiedenis waaraan onder auspiciën van de Nederlandse Taalunie wordt gewerkt en waarvan Mieke B. Smits-Veldt en Karel Porteman het deel over de 'grote' zeventiende eeuw en Joost Kloek dat over de achttiende eeuw onder hun hoede hebben genomen.

Maar het valt aan te nemen dat het algemene cultureel geïnteresseerde publiek van tegenwoordig liever wil lezen over dat hele aan politiek, maatschappij, religie en moraal gerelateerde literaire leven, dan over die literatuur zelf.

Marijke Spies

F. K. Laarman, *Families in beeld. De ontwikkeling van het Noord-Nederlandse familieportret in de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Zeven provinciënreeks XX; Hilversum: Verloren, 2002, 103 blz., ISBN 90 6550 186 X).

Het is met de belangstelling van de kunsthistorici voor het thema 'familieportret' tot voor kort weinig anders gesteld geweest dan met hun interesse in de zo genaamde 'Delftse tegeltjes'. Rembrandt en Titiaan en hun werken zijn aantrekkelijker onderwerpen voor onderzoek dan de tegelschilders van het St. Lucasgilde en hun quasi-fabrieksmatige productie. Cultuur-historische en sociaal-economische aspecten legden het af tegen esthetische. Zo was het. De afgelopen decennia is daar voor het onderwerp 'familieportret' duidelijk verandering in gekomen. De studies van Malecki (*Das Familienbildnis im 16. und 17. Jahrhundert* (1950) en *Die Familie des Pieter Jan Foppesz* (1983)), van Oberhaidacher (*Das holländische Familienbild des 16. und 17. Jahrhunderts* (1972)), en van Smith (*Masks of wedlock* (1982)) blijken achteraf aanlopen naar Eddy de Jonghs tentoonstellingscatalogus (*Portretten van echt en trouw* (1986)), die als een doorbraak beschouwd mag worden. De studies van Victoria Greep (*Een beeld van*

het gezin (1996)) en de nu voorliggende van Frauke Laarman werkten het thema verder uit en verdiepten het daarmee tot een eigenstandig wetenschappelijk kennisobject.

Reeds in *Portretten van echt en trouw* viel het op, dat er onder de schilders van familieportretten zo veel anonymi waren. De echt grote meesters hebben zich maar weinig of in het geheel niet met dit in hun tijd nieuwe genre beziggehouden. Men zou kunnen denken, dat de nog niet vastliggende beeldtaal van zo'n jong genre juist een uitdaging tot experimenteren voor hen zou kunnen hebben betekenen. Maar dat kost wel tijd en dus ook geld. Ook anderszins leverde het geen profijtelijke arbeid op door de bewerkelijkheid van de vele af te beelden personages (normaliter, zoals in de schuttersstukken, werd per portret betaald) en de ongetwijfeld scherpe prijscalculatie, die gewoonlijk door de particuliere opdrachtgever zal zijn afgedwongen. Eenmaal klaar verdween het werkstuk naar een particuliere ruimte, waar het in feite slechts incidenteel voor personen van buiten de familiekring te bewonderen viel. Aan het vestigen en verspreiden van een reputatie droeg het dus maar in beperkte mate bij. En dat alles voor een — in de ogen van een goedbetaalde grootmeester — vriendenprijsje. Opdrachten voor openbare ruimten, voor kapitaalkrachtige instituties en gezelschappen van niet-onbemiddelde personen, ja wellicht zelfs voor de vrije markt zullen financieel aantrekkelijker zijn geweest.

In een drietal hoofdstukken worden de verschillende aspecten van dit voor de Noord-Nederlandse schilderkunst in de eerste helft van de zeventiende eeuw zo kenmerkende nieuwe genre (alleen in Italië is dan iets gelijksoortig aan te wijzen) helder en uitstekend uiteengezet. In het eerste hoofdstuk zijn dat de ideologische en andere sociaal-maatschappelijke omstandigheden. Daartoe valt bijvoorbeeld te rekenen de opkomst van het idee van het gezin als hoeksteen van de samenleving. Typisch een product van de burgerlijke cultuur van de Noordelijke Nederlanden. Het tweede hoofdstuk houdt zich voornamelijk bezig met de vraag in hoeverre het familieportret gezien werd als een gebruiksobject, functioneel zoals voor ons de foto, of toch ook als kunstobject. Daaronder vallen ook vragen als waar in huis werd het portret bij voorkeur opgehangen? Bestond er een onderlinge hiërarchie tussen de geportretteerden? Hoe gingen de volgende generaties met de voorouderportretten om? En dergelijke meer. In hoofdstuk drie worden uitvoerige beschouwingen gewijd aan de (ontwikkeling van de) beeldtaal, lokale tradities, vindingrijke kunstenaars en wederzijdse beïnvloedingen. Waar kwam bijvoorbeeld het idee vandaan de familie te portretteren om de dis of rond een ongedekte tafel? Waarom binnenshuis dan wel in de open lucht afgebeeld? Op al dit type vragen wordt ingegaan en worden verhelderende antwoorden gegeven.

Als enige door mij geconstateerde tekortkoming daarop zou het ontbreken van een veel uitvoeriger behandeling van het ontstaan van het familieportret als historieschilderstuk kunnen zijn. Ik bedoel daarmee de weergave als bijbelse, mythologische of klassiekhistorische personages in een al dan niet historiserende setting. Het zij toegegeven dat deze vorm van weergave pas in de tweede helft van de zeventiende eeuw zijn bloeitijd vond en dan buiten het chronologische kader van dit boek valt. Maar dat neemt niet weg dat het ontstaan ervan eerder ligt en dat er dus wel degelijk van zulke producties sprake was. Maar vanzelfsprekend doet dit niets af aan de lof, welke over deze publicatie valt uit te spreken.

Ad van der Woude

G. Braun, met medewerking van K. Goronzy, A. Tröster en A. Oschmann, ed., *Die französischen Korrespondenzen*, Band V, 1 (1646-1647) en V, 2 (1647) (Acta Pacis Westphalicae, Serie II, Abt. B; Munster: Aschendorff, 2002, clxxxi, 1891 blz., €239,90, ISBN 3 402 04994 5).

Volgens een ruwe schatting wisselden de Franse onderhandelaars op het Westfaalse vredescongres onderling en met hun superieuren te Parijs in de periode 18 maart 1644-24 oktober 1648 ongeveer 2000-2500 'depêches' uit. Het gaat hier om brieven en memoranda waaraan meestal in bijlage andere documenten werden toegevoegd. Het vijfde deel van de uitgave van Franse congressstukken bevat 346 depêches uit de periode 24 november 1646-24 juni 1647. De Noord-Nederlandse diplomatie speelde toen een belangrijke rol op het toneel van de internationale politiek: in Munster waren de ambassadeurs van de Republiek belast met de officiële opdracht als 'interpositaires' of 'entremetteurs' de vrede tussen Frankrijk en Spanje te bevorderen. Intussen kwam de Staatse delegatie onder leiding van de behendige Hollandse diplomaat Adriaen Pauw op 8 januari 1647 met Spanje een voorlopige vrede overeen. Dit eigenge-reide optreden baarde de Franse autoriteiten in Parijs, Munster en Osnabrück grote zorgen, want het lag voor de hand dat Frankrijk nu meer moeite zou hebben Spanje tot territoriale concessies te dwingen. Behalve de Republiek gaf ook een andere bondgenoot, Zweden, grote ergernis door in het overleg met de keizer eisen te stellen waaraan Frankrijk als katholieke supermacht moeilijk zijn goedkeuring kon hechten.

De onderhandelingen, die de Europese politieke verhoudingen van Pommeren tot Noord-Italië voor lange tijd moesten vastleggen, vorderden moeizaam. Vanuit Parijs onderhielden Jules Mazarin, Henri-Auguste de Loménie de Brienne en Hugues de Lionne frequent briefcontact met de Franse delegatie onder leiding van Henri d'Orléans, hertog van Longueville. Longueville had Munster als standplaats. Zijn collega Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verbleef van januari tot eind april 1647 meestentijds in Osnabrück, terwijl de derde Franse gevolmachtigde, Abel Servien, van januari tot augustus 1647 in Den Haag vertoefde, onder meer om de Republiek van een afzonderlijke vrede met Spanje af te houden. Servien kreeg te maken met een in Holland geconcentreerde oppositie tegen voortzetting van de oorlog. Uiteindelijk liet de oorlogspartij in Utrecht, Zeeland en Gelderland zich overstemmen en weigerde een meerderheid voor Frankrijks vérstreckende eisen aan Spanje garant te staan. Uit de brieven valt goed op te maken hoe Adriaen Pauw, 'ce meschant esprit' (1095), voor de Fransen als de grote inspirator van de anti-Franse politiek gold. Zelfs wordt er over hem dreigende taal gesproken: hij diende te beseffen dat zijn overmoed hem zwaar zou worden aangerekend. Op 17 maart 1647 sloot Longueville hem openlijk van de 'interpositie' tussen Frankrijk en Spanje uit.

Veel brieven en memoranda in deze twee banden bevatten spitsvondige beschouwingen over de te volgen onderhandelingsstrategie. In lange volzinnen laten de Franse politici zich uit over de beste manier om de Staatse en Zweedse bondgenoten in het gareel te houden en een vrede te sluiten die Frankrijk tegenover de Habsburgse dreiging voorgoed zou beveiligen. Een uitvoerige, vlot geschreven inleiding gaat in op een aantal kernproblemen, zoals de actuele militaire situatie, de Franse reactie op de Staats-Spaanse toenadering, het verloop van de missie van Servien in de Republiek, en de crisis in de Franse onderhandelingen met Spanje (mei/juni 1647). De depêches zelf, waaronder die van Servien uit Den Haag een aparte vermelding verdienen, bevatten een schat aan gegevens over de Franse diplomatie. Veelal voor het eerst uitgegeven, zijn zij voorzien van overzichten van vindplaatsen (originelen, kopieën, eventuele vorige edities) en inhoudsopgaven. Behalve voor biografische details over alle personen die in de gecompliceerde diplomatieke betrekkingen een rol speelden, wordt in de annotatie veel